

FALUDY GYÖRGY

Rotterdam Erasmus

(RÉSZLET)

Párizsba érkezvén Erasmus arról álmodozott, hogy nagy humanista lesz belőle, a klasszikus tudományok híres és független bajnoka, de szerencsétlenségeinek lajstromára hamarosan felkerült a magányosság. Szokásos tisztánlátásának köszönhetően minden bizonnyal gyorsan rájött, hogy esélyei rendkívül kedvezőtlenek. Ekkor már majdnem huszonhat éves volt, és teljesen tisztában volt azzal, hogy a férfiak többsége nem él negyven évnél többet. Mindkét szülője meghalt, mielőtt elérték volna ezt a kort, és az előző évben Angelo Poliziano is negyvenedik születésnapját követően halt meg. Pico harmincegy évesen halálozott el. És Erasmus még mindig Ágoston-rendi szerzetes volt, akit bármikor visszaszólíthatott priora. Az „utrechtli püspökség megszabott kereteinél” sokkal nagyobb hírnévre vágyott, és „a világ önkéntes polgára” akart lenni; de a többi teher mellett kénytelen volt elviselni holland eredetének terhét, azt a szégyenfoltot, hogy egy olyan országból származott, amelyet Európa intellektuális holtágának tartottak.

Hogy ne kerüljön konfliktusba Henrik püspökkel és Werner priorral, teológiát kellett tanulnia, ami akkor már nem érdekelte. Ahhoz, hogy humanista lehessen, amennyiben még maradt rá ideje teológiai tanulmányai mellett, még mindig patrónusra volt szüksége. Párizs nem Firenze volt – nem mintha Firenzében dobálóztak volna a mecénásokkal akkor, amikor Savonarola a szószékről kormányzott, és azt hirdette, hogy az öregasszonyok áhítata többet ér Plátó minden műveltségénél. Egyáltalán nem volt könnyű Párizsban olyasvalakinek patrónust találni, aki még nem volt befutott humanista. Ahhoz pedig, hogy valaki befutott humanista lehessen, pénzre és időre volt szüksége: egyszóval patrónusra.

Egészsége mindig is ingatag volt. Álmatlanságban szenvedett, ezért általában jóval éjfél utánig dolgozott. Ha megébredt, akármilyen rövid időre is, már nem tudott pihenni. Ennek eredményeképpen legtöbb napja a támolgyó bódultság állapotában telt el. Nem túl megnyerő megjelenése sem kedvezett: lapos sapkát hordott, elrejtendő szokatlanul alacsony homlokát, mely fizikai tulajdonság a népi hiedelem szerint a butaság jele; szőke haja gyér volt és kusza; könnyben úszó kék szemei voltak, vékony ajka, sápadt arcbőre és olyan hosszú és hegyes orra, hogy a hajóorrhoz hasonlították. Semmiképp sem volt jóképűnek mond-

ható, bár úgy tűnik, mégis vonzotta a nők egy bizonyos típusát, akik fakóságát és hosszú orrát tévesen a szerzetesi ledérség jeleként értelmezték.

Rossz egészsége, szegénysége, kellemetlen arcvonásai és hírnevének teljes hiányával szemben félelmetes intelligenciával és humorral, gondolkodásának kitűnő világosságával, varázslatos beszédével és az irodalmi stílusban elért könnyedséggel meg gördülékenységgel volt felfegyverkezve. Szorgalmas volt, és elméjének szívóssága rá tudta venni gyengélkedő testét, hogy teljesítse, amit parancsolt neki. Egyedül az alvásra nem tudta rávenni. Mire Párizsba érkezett, már eldöntötte, hogy minden szükséges kompromisszumra és áldozatra hajlandó a karrier érdekében, de példaképével, Aeneas Sylviusszal ellentétben, túl félnék és túl bizonytalan volt ahhoz, hogy valamit tegyen a lehetőségek megtalálásának érdekében. Sőt mi több, lelkiismerete élesen rendreutasította, akárhányszor valami olyasmivel próbálkozott, ami nem felelt meg szigorú erkölcsi elveinek. De máris kitűnő latinista volt, eléggé jártas a *studia humanitatis*ban (bár ő akkor úgy gondolta, hogy inkább kevésbé), és tarsolyában ott volt három befejezett könyv kézírata: az *Antibarbari*, a Valláshoz írt jegyzetek és a latin versek.

Aligha hihető, hogy egy ilyen ember valaha is valóra válthatta különé álmaikat; de a humanizmusnak egy vezérre volt szüksége, a nyomdák még mindig egy világhíres kortárs szerzőre vártak, és ahogy ez gyakran lenni szokott olyankor, amikor egy név halhatatlanságra tesz szert, a legvalószínűtlenebb ember érkezett a legmegfelelőbb időben.

A Collège de Montaigu, ahol Henrik püspök kieszközölte Erasmus számára a helyet, egy rendkívül híres intézmény volt. Rektorát, Jan Standonck van Mechlint szintén a Közös Élet Testvérei tanították. Szellemi eszményképe Paulai Szent Ferenc volt, az az askéta, akit XI. Lajos király hozatott Párizsba, és aki gyökereken élt, és sohasem mosdott. Standonck a legszigorúbb módon fenntartotta a *devotio* légkörét, egyetemén absztinencia és csend uralkodott. Bármelyik diák, aki érdeklődést mutatott a humanista tanulmányok iránt, automatikusan gyanússá vált, és a szabályok legkisebb megsértését korbácsolással büntették.

Erasmus a közös hálóban aludt, mely sötét, penészes és bűzös volt. Kollégáit – akik többnyire tizenhat és húsz év közötti fiatalok voltak – jóformán semmi sem érdekelt, csak a skolasztikus teológia és saját testük sanyargatása. Úgyhogy Erasmus erősebben érezte annak a rendszernek a szorítását, amelyiktől világéletében szabadulni próbált, mint valaha.

Az egyetemen az étrend főképpen heringből és tojásból állt. Soha nem ettek húst (a halat, a rákot nem tartották húsnak a középkori katolikusok). Huszonöt évvel később Erasmus erről az életről is beszámol *Ichthuophagia* (Halevés) című dialógusában. Arról mesél, hogy a diákok minden reggel poshadt vizet mertek az udvaron lévő kútból, és hogy rohadtak voltak a földszinti háló falai, a háló ugyanis egy bűzös árnyékszék szomszédságában volt.

„Nem nyilatkozom a sokszor ártatlan személyek kegyetlen korbácsolásáról... és az elfogyasztott számtalan rothadt tojást sem fogom említeni... lehet, hogy ezeket a dolgokat mostanra helyrehozták már. Túl késő van viszont azok számára, akik már meghaltak, vagy akik fertőzött testtel járnak-kelnek. És nem is azért említem ezeket a dolgokat, mert neheztelnék a Kollégiumra; azért találtam fontosnak elmesélni mindezt, hogy az emberi szigor el ne torzítsa az éretlen- és zsengekorúakat, a vallás ürügyével.”

Erasmus véleménye sokkal engedékenyebbnek tűnik, mint a párizsi néptömegé, akik a Collège de Montaigu „Teológia Anya farközi nyílásának” csúfolták; vagy a Rabelais véleményénél, aki az ő idejében föl kívánta gyújtani az épületet. Ketten azok közül, akik Erasmusszal egy időben éltek az intézmény fedele alatt, később legkeservesebb ellenségeivé váltak: Picard Noel Beda, az Inkvizíció egyik tagja és Jean Major, egy skót, aki a skolasztika egyik utolsó apológétája volt. Nevük fennmaradása elsősorban annak köszönhető, hogy Rabelais maró gúnnyal árasztotta el őket. Bedával többet foglalkozott, hiszen könyvet is írt annak rágalmai ellen. Hozzá kell tennünk viszont, hogy Erasmus és Rabelais nézeteit nem kell többnek tartanunk annál, ami volt: a humanisták természetes ellenérzése minden ilyen intézménnyel szemben. Úgy tűnik, a többi diákot nem zavarta az étrend, a bűz vagy a mocskok; a korbácsolást pedig, amint tudjuk, általában alázattal, sőt élvezettel fogadták. Rövid idővel Erasmus távozása után, két másik olyan diák került azokba a nyirkos hálókba, akiknek ugyanúgy fennmaradt nevük, és akik nosztalgiával gondolhattak vissza az intézményre egész életükben: Loyolai Ignác és Kálvin János.

A Sorbonne teológiai karának erejéhez mérten a humanisták franciaországi hatalma elég csekély volt. A Reformáció előtti Párizsban viszont nemcsak a hatalmi struktúra számított, hanem a helyzet jellegzetessége is. A sorbonne-i doktorok elfoglalták magukat saját vitáikkal, és nem fogták fel teljesen, hogy a humanizmus mekkora veszélyt jelent számukra. A királyi udvar, mely inkább babonás volt, mintsem vallásos, nagyon vonzódott a humanisták történetírási képességeihez, hisz az eulógiák rendkívül népszerűek voltak. Márpedig a humanisták ékes-szólása utolérhetetlenül hízelgő és szórakoztató volt. VIII. Károly király, aki nagyon közel állt a félkegyelműséghez, ebben az időben (1495) még mindig Itáliában tartózkodott hadseregével, és egyik győzelmet a másik után aratta. Amikor hazatért, a hadizsákmányok között magával hozta Ioannes Lascarist, a görög humanistát, hogy az udvarát ékesítse és beszédeket tartson – bár maga a fejedelem aligha értett egy szót is latinul.

A humanizmus kezdett divattá válni Párizsban, mintahogyan Európa legtöbb városában. Meglehetősen ironikus módon még a Sorbonne is lelkesen várta a humanista professzorokat, leginkább az olaszokat. Csak annyit követeltek, hogy

ékesszólásuk minden elképzelést felülmúljon. Az egyáltalán nem számított, ha – akárcsak Erasmus barátjának, Andrelininek – nem volt szakmai rátermettségük. A humanistákat úgy hordozták körbe és mutogatták a városban, mint valami hősi és titokzatos alakokat, mint társadalmi díszeket. Azok viszont, akik tényleg megértették őket, egyáltalán nem voltak olyan lelkesek, mint az értetlenek.

A párizsi humanisták kis köre az optimizmus szinte diadalmas légkörében élt, annak bizonyosságában, hogy a győzelem közel van. Könnyű volt ismeretséget kötni velük, mert módfelett közvetlenek és didaktikusak voltak. Minél sikeresebb lett egy humanista, annál inkább szüksége volt tanítványokra, hogy segítsék munkájában: elszaladjanak a nyomdászig, kéziratokat javítsanak, és nem utolsó sorban, hogy dicséretét zengjék. Ahhoz, hogy valaki bekerülhessen a körbe, sodródnia kellett a többiekkel, hátrahagyván személyes érdekeltségeit. A közönség a klasszikus irodalom után epekedett, és ezen feladatuk mellett a humanistákat összekötötte a skolasztika elleni harc és egyéb örökös egymás közti viták. Nehéz lenne eldönteni, hogy ők mint értelmiségiek melyiket élvezték jobban.

Mivel Erasmus pap volt, valószínűleg nem vetették alá a Collège de Montaigu teljes kegyetlen szigorának. Mindenesetre nem adta jelét annak, hogy félt volna Standoncktól, és megérkezte után rögtön felvette a kapcsolatot a humanistákkal. A legfontosabb azok közül, akikkel találkozott, Robert Gaguin volt, egy férfiú, aki már túl járt a hatvanon, a Trinitáriusok Rendjének generálisa, a jogi kar dékánja, diplomata, költő, író, történész és fordító. Gaguin Itáliában tanult, és az újjplátóista Ficino tanítványa volt. Öregsége dacára megtartotta fiatalos lelkesedését az új iránt, ő alapította meg a könyvnyomtatást a Sorbonne-on, és ő maga szerkesztett néhány könyvet. Halála után sok évig szeretettel és tisztelettel emlegették Erasmus és Reuchlin is, aki tőle tanult jogot.

Erasmus egy bemutatkozó levél kíséretében elküldte néhány versét Gaguinnek. A levél elveszett, de Gaguin válaszából („a barátságom rendelkezésedre áll... lírikus mintapéldányodból ítélvén arra következtettem, hogy tudós vagy, de ne vidd túlzásba a dicséreteket...”) gyaníthatjuk, hogy Erasmus még a próza- és levélírás eme túlfűtött korszakához képest is a szokásosnál sokkalta messzebbre merészkedett a hízelgésben.

Gaguin viszont úgy tűnik, hogy elejétől fogva megkedvelte. Erasmus megmutatta neki az *Antibarbari* kéziratát, mire Gaguin azt tanácsolta, hogy ne adja ki, hacsak szembesülni nem akar a Sorbonne dühével, mely könnyen végzetes csapást mérhet rá. Ami Gaguin illeti, ő büntetlenül támadhatta a skolasztikát, mert nagy kegyben volt az udvarnál; bár amikor azt tette, inkább a derülő megvetés, mint a harag jellemezte. Hitt abban, hogy a középkori teológia hamarosan észrevétlenül a feledésbe merül, és nincs értelme túl sok időt vagy energiát pazarolni arra, hogy ellene küzdjenek. Erasmus esetében viszont ez azt jelentette, hogy egyelőre polcra kellett tennie azt a kéziratot, amelyhez reményei fűződtek.

Valójában csak akkor került kiadásra, sok évvel később, amikor a benne foglalt elveket már sok más könyvében is kidolgozta – bár ritkán olyan tehetséggel, mint az *Antibarbaribus*.

Egy másik kéziratával sem volt nagyobb szerencséje, bár teljesen más okokból. Hollandia rusztikus messzeségében akkora rajongójává vált Vallának, hogy a végén már majdnem saját felfedezésének tekintette. De Párizsban minden könyvespolcon és minden könyvesboltban megtalálta az *Elegantiaet*. Egyetlen nyomdásztól sem lehetett elvárni, hogy újból kiadja a művet egy ismeretlen holland szerzetes jegyzeteivel.

Szerencsére akadtak más lehetőségek is. A francia hadak diadalmas itáliai előrehaladásának köszönhetően felhevült a nemzeti érzés Párizsban. Szent Lajos ideje óta a francia csapatok mindig a saját földjük védelméért harcoltak, és csak álmodozni mertek a külföldi kalandok élvezetéről. Az új események hatására Gaguin írt egy francia történelmet, *A franciák eredetének és cselekedeteinek összefoglalását*. Amikor a levonatok megérkeztek a nyomdából, beteg volt, így nem tudta kikorrektúrázni őket, és Erasmusot bízta meg a feladattal. Midőn a szedés elkészült, észrevették, hogy az utolsó két fólió oldal üresen maradt, amit megengedhetetlennek tartottak. Gaguin az egyik oldalt saját versével töltötte ki, Erasmusnak pedig megengedte, hogy kitöltse a másikat. Így Franciaország történelme Erasmusnak a szerzőhöz írt hosszú és kitűnően megírt levelével jelent meg. Kis dolog, gondolnánk, csakhogy a munka történetesen hatalmas sikernek örvendett. Négy évvel később, amikor Erasmus megismerkedett Colet Jánossal, az utóbbi már ismerte a nevét Gaguin francia történelmének 136. oldaláról.

Néhány hónappal később, valószínűleg 1496 januárjában, Erasmusnak vékony verseskötete (a legtöbb vers még Steynben született) jelent meg. Ebben az időben a fiatal költők könnyen ki tudták adni műveiket. A nyomdászok zöme örvendett, ha új kéziratokhoz jutott. A szerzőket a kiadás néhány példányával fizették ki. A verseskönyvet száznál kevesebb példányban adták ki, és Erasmusnak némi hírnevet is hozott, bár nem annyit, mint a fentebb említett levél. Körülbelül egy évvel később ő szerkesztette barátja, Wilhelm Hermann verseit. A kéziratot Steynből hozta magával, és hozzáadott egy saját verset is. Azontúl ritkán, csak különleges alkalmakkor írt verset.

Fordította: SZÓCS NOÉMI IMOLA